

Inkomensproblematiek akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt

C.J.A.M. de Bont
J.H. Jager

Opdracht van LTO Nederland, Den Haag

Projectcode 63529

Maart 2001

Rapport 6.01.02

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Inkomensproblematiek akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt
Bont, C.J.A.M. de en J.H. Jager
Den Haag, LEI, 2001
Rapport 6.01.02; ISBN 90-5242-646-5; Prijs f 22,- (inclusief 6% BTW)
45 p., fig., tab., bijl.

Dit rapport geeft inzicht in de inkomens- en financiële situatie van akkerbouw- en vollegrondsgroenteteeltbedrijven over de periode 1996-2000. In de analyse van de bedrijven is onderscheid gemaakt naar regio, bedrijfsgrootte, bouwplan en duur van het ondernemerschap.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie@lei.wag-ur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie@lei.wag-ur.nl

© LEI, 2001

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponereerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting en conclusies	9
1. Inleiding	13
1.1 Aanleiding	13
1.2 Werkwijze	13
2. Resultaten van de bedrijven	15
2.1 Algemene beeld voor de akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt	15
2.2 Resultaten per regio	18
2.3 Resultaten van verschillende bouwplannen	20
2.4 Resultaten naar bedrijfsgrootte	24
2.5 Resultaten van jongere en oudere ondernemers	27
3. Beschouwing en conclusies	31
3.1 Oorzaken van inkomensdaling	31
3.2 Veranderingen in beleid en omstandigheden	35
3.3 Conclusies	36
Literatuur	37
Bijlage	
1. Tabellen en figuren	39

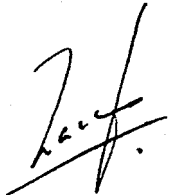
Woord vooraf

Op verzoek van LTO-Nederland is een analyse gemaakt van de inkomensproblematiek in de akkerbouw en de vollegrondsgroenteteelt. De analyse beoogt de actuele situatie in deze sectoren en de achtergronden ervan nader in beeld te brengen.

Hiertoe is basis van de gegevens van het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet) een onderscheid gemaakt tussen de bedrijven naar akkerbouwgebied, naar bedrijfsomvang, naar bouwplan en naar de duur van het ondernemerschap.

Het rapport is samengesteld door de heren C.J.A.M. de Bont en J.H. Jager.

De directeur,

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'L.C. Zachariasse', written in a cursive style.

Prof.dr.ir. L.C. Zachariasse

Samenvatting en conclusies

Op verzoek van LTO Nederland is de actuele inkomensproblematiek in de akkerbouw en de vollegrondsgroenteteelt in dit rapport in kaart gebracht. In de analyse is gekeken naar de situatie van de akkerbouw- en groentebedrijven in het algemeen en per groep van bedrijven. Hierbij is onderscheid gemaakt naar regio, bouwplan, bedrijfsomvang en duur van het ondernemerschap.

De analyse leidt tot de volgende conclusies:

- de akkerbouw kent op langere termijn een trendmatig geleidelijk dalende rentabiliteit (opbrengsten-kostenverhouding), waardoor de inkomens uit bedrijf achterblijven bij de algemene inkomensontwikkeling;
- de groenteteelt kent over een lange periode bezien een matige opbrengsten-kostenverhouding met in het algemeen een betrekkelijk matig inkomensniveau;
- vooral in de akkerbouw fluctueren de inkomens van jaar op jaar sterk als gevolg van de prijzen van vrije producten, met name aardappelen. Vooral door lage prijzen hiervan zijn de inkomens de laatste jaren (1999/00 en 2000/01) erg laag;
- gelijktijdig zijn de kosten van met name energie, kunstmest en gewasbescherming recentelijk sterk gestegen. Dit kan voor een deel een tijdelijk karakter hebben (olieprijs en dollar koers). De meeste andere kosten volgen een geleidelijke stijgende lijn in samenhang met de inflatie;
- door de combinatie van lage prijzen, gestegen kosten en - als incidentele factor - het wegvallen van de compensatie voor wateroverlast is het inkomen van (grotere)¹ akkerbouwbedrijven gemiddeld momenteel circa 100.000 gulden per bedrijf lager dan in 1998/99;
- het meest doorslaggevend is het effect van lagere prijzen (circa 40.000 gulden), terwijl de compensatie ook bijna 40.000 bedroeg en de uitgaven stijging vanwege hogere prijzen van bepaalde kostenposten ongeveer 20.000 gulden belooft;
- deze factoren hebben vooral in de kleigebieden momenteel slechte bedrijfsresultaten tot gevolg. In het Centraal Kleigebied en het Zuidwesten is over de afgelopen vijf jaar het beeld meer verontrustend dan in het Noordelijk Kleigebied, waar in betere jaren op gemiddeld grote bedrijven goede resultaten zijn geboekt. Ook voor de akkerbouw in de overige gebieden is het beeld somber. In de Veenkoloniën zijn de inkomens nog redelijk stabiel gebleven;
- de afgelopen jaren zijn vooral de 'aardappelbedrijven' en de bedrijven met een minder uitgesproken bouwplan (overige bedrijven) in problemen gekomen. Bij de bedrijven met overwegend marktordeninggewassen en de groentebedrijven, waar de inkomens de laatste jaren ook zijn teruggevallen, komen momenteel duidelijk minder gevallen met een erg laag of negatief inkomen voor;

¹ In dit geval bedrijven boven de 40 nge; elders in het rapport wordt een andere indeling naar bedrijfsgrootte gehanteerd.

- vooral in de groep van bedrijven met een middengrote omvang zijn door de inkomensdaling van de laatste jaren relatief veel problematische situaties ontstaan;
- gezien de spreiding van de resultaten van de bedrijven met jongere ondernemers kunnen zich vooral in de deze groep van bedrijven financiële problemen voordoen, mede vanwege hoge investeringen in 1999 en toegenomen rentelasten;
- ook onder de bedrijven met opvolgers kunnen de problemen aanzienlijk zijn mede door hogere belastingen en gezinsbestedingen.

Ter toelichting op deze conclusies volgen hierna enkele tabellen met de resultaten van de bedrijven. Gegevens van het lopende boekjaar 2000/01 zijn hierin nog niet opgenomen (tabel 1 en 2). Meer gedetailleerde informatie en achtergronden zijn te vinden in de hoofdstukken 2 en 3 van dit rapport.

Tabel 1 Structuur, opbrengsten, kosten en resultaat van akkerbouwbedrijven en bedrijven met vollegrondsgroenten

	1985- 1989	1990- 1994	1995- 1999	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00
<i>Akkerbouwbedrijven</i>								
- hectare	43	46	45	44	43	43	46	50
- aantal sbe	231	232	218	203	201	205	236	244
- opbrengsten	277.776	325.784	323.502	319.635	284.683	323.833	374.363	314.996
- kosten	315.205	366.438	367.736	359.521	347.673	351.452	380.602	399.433
- rentabiliteit	88	89	88	89	82	92	98	79
- gezinsinkomen ub/ondern	46.715	57.395	58.869	65.817	40.435	67.391	89.476	31.223
- inkomsten buiten bedrijf	16.793	26.066	30.725	31.448	30.768	29.099	30.651	31.661
- totaal gezinsinkomen	68.934	92.848	99.057	107.633	77.093	105.511	136.604	68.445
- besparingen	1.602	15.168	10.923	20.676	-13.554	20.361	53.080	-25.948
<i>Bedrijven met vollegrondsgroenten</i>								
- hectare	27	31	22	22	20	22	22	22
- aantal sbe	231	282	341	309	310	339	370	375
- opbrengsten	284.211	333.734	405.268	392.945	360.848	397.323	452.802	422.421
- kosten	337.659	391.064	484.778	481.196	443.778	456.108	526.651	516.157
- rentabiliteit	84	85	84	82	81	87	86	82
- gezinsinkomen ub/ondern	51.296	48.561	53.260	39.049	40.162	74.835	61.677	50.579
- inkomsten buiten bedrijf	16.412	23.909	27.942	28.741	25.904	27.487	28.577	29.001
- totaal gezinsinkomen	72.293	86.995	100.157	82.904	78.779	125.182	109.220	104.699
- besparingen	15.994	12.135	10.413	1.210	-537	37.815	12.069	1.511

Tabel 2 *Besparingen op grotere akkerbouwbedrijven naar regio*

Grotere akkerbouwbedrijven	Besparingen (x 1.000 gulden)		
	1996-2000	1999/2000 (vl)	2000/2001 (p)
Noordelijk kleigebied	12	8	-58
Centraal kleigebied	-14	-78	-85
Zuidwestelijk Kleigebied	4	-59	-53
Veenkoloniën	6	0	-4
Overige gebieden	-0	-7	.

Tabel 3 *Besparingen en inkomens naar type bedrijf*

Soort bedrijf	Besparingen (x 1.000 gld.) 1995-1999	Besparingen (x 1.000 gld.) 1999/2000	Gezinsinkomen uit bedrijf per onder- nemer (x 1.000 gld.) in 1999/2000		
			gemiddeld	laagste 20%	hoogste 20%
Marktordeningsbedrijven	10	-3	55	-23	179
Poot-/consumptieaardappelbedrijven	29	-59	8	-132	99
Vollegrondsgroentebedrijven	9	-14	41	-22	158
Overige bedrijven	3	-29	23	-61	137
Akkerbouwbedrijven naar grootte			Akkerbouw + groenten naar grootte		
< 60 nge	1	-10	18	-42	106
60-120 nge	7	-36	34	-48	141
> 120 nge	40	-42	55	-61	195
Bedrijven met vollegrondsgroenten naar grootte					
< 60 nge	-1	-17			
60-120 nge	-4	-2			
> 120 nge	36	27			
Akkerbouwbedrijven naar duur bedrijfsuitoefening			Akkerbouw + groenten naar duur		
< 10 jaar	17	-17	19	-82	126
10- 25 jaar	14	-28	47	-54	199
> 25 jr met opvolger	18	-35	30	-51	103
> 25 jr zonder opvolger	1	-22	27	-35	121

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

LTO Nederland heeft LEI B.V. gevraagd inzicht te geven in de actuele inkomens- en financiële problematiek van bedrijven in de akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt. Hierbij gaat het vooral om een nader beeld te krijgen van de ernst en de achtergronden van de financiële problemen van de bedrijven.

Aanleiding voor het onderzoek is dat in de loop van het jaar 2000 naar voren is gekomen dat zich op tal van bedrijven in de akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt financiële problemen voordoen. Wat betreft de problemen van de bedrijven gaat het vooral om het inkomensniveau, de besparingen en daarmee samenhangend de liquiditeitsontwikkeling. Daarom is er behoefte aan een analyse van de ontstane situatie en de achtergronden. Hierbij gaat het er vooral om of en in hoeverre de resultaten van onderscheiden groepen bedrijven uiteenlopen en de vast gestelde verschillen verklaarbaar zijn. Dit kan leiden tot aangrijpingspunten voor LTO Nederland, de ondernemers en andere instanties ter versterking van de positie van de ondernemers.

1.2 Werkwijze

Voor de analyse van de problematiek zijn de bedrijven onderscheiden in groepen aan de hand van de volgende criteria: duur van het ondernemerschap, bouwplan, bedrijfsomvang en regio.

In dit rapport zijn de uitkomsten van de inventarisatie en analyse opgenomen en in het kort toegelicht. Het rapport geeft met name een kwantitatief inzicht van de inkomensvorming en financiële positie van de akkerbouw- en vollegrondsgroenteteeltbedrijven (NEG-typen 1 en 2011) in Nederland over de laatste jaren, inclusief het nog lopende boekjaar. Het verschaft daarmee een zo actueel beeld van de positie van de bedrijven en de achterliggende factoren.

De analyse is gebaseerd op de gegevens uit het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet) van de afgelopen 4 boekjaren met een doorkijk aan de hand van de prognose voor het lopende jaar 2000/2001. In de toelichting bij de resultaten is gebruikge maakt van de bij het LEI beschikbare informatie over ontwikkelingen op de markten van de betreffende producten.

In de analyse is met name uitgegaan van kengetallen voortkomend uit het Informatienet per groep van bedrijven, zoals de totale opbrengsten uit het bedrijf en de opbrengsten exclusief de niet-akkerbouw, de totale kosten, in- en exclusief die van arbeid en vermogen, de opbrengsten per 100 gulden kosten, het totaal gezinsinkomen en het inkomen uit het bedrijf, de betalingsverplichtingen, het resterend besteedbaar inkomen en de besparingen. Wat betreft de betalingsverplichtingen gaat het om rente, aflossing, pacht en belastingen.

Op basis van de verschillende kengetallen kan onder meer worden vastgesteld of en welke mate de inkomenspositie van groepen bedrijven de afgelopen jaren is verslechterd. Om meer zicht te bieden op de positie van afzonderlijke bedrijven wordt ook de spreiding van de resultaten weergegeven. Hierbij is uitgegaan van een verdeling binnen de onderscheiden groepen van bedrijven in kwintielen (20% van de bedrijven); de verschillen tussen de 'beste' 20% en de 'slechtste' 20% van de bedrijven komen zo tot uitdrukking.

In de toelichting op de resultaten wordt vooral ingegaan op de marktontwikkelingen van de verschillende producten en op de ontwikkeling van bepaalde kosten voor de bedrijven, zoals die van pacht, rente, energie, kunstmest, gewasbescherming en dergelijke.

2. Resultaten van de bedrijven

2.1 Algemene beeld voor de akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt

De resultaten van de bedrijven in vooral de akkerbouw zijn van jaar tot jaar aan forse schommelingen onderhevig. In de boekjaren 1996/97- 2000/01 loopt gemiddeld per akkerbouwbedrijf in Nederland het niveau van de opbrengsten per 100 gulden kosten uiteen van 75 tot bijna 100 gulden. Een verschil van 25 procentpunt betekent in de praktijk een verschil in het resultaat van een gemiddeld (groter) akkerbouwbedrijf van circa 100.000 gulden. Het inkomen per bedrijf is dan ook gemiddeld in het jaar met de naar verwachting slechtste resultaten, dit is het lopende boekjaar 2000/01, ruwweg 100.000 gulden lager dan in het jaar met de hoogste resultaten 1998/99. Omdat het tussenliggende jaar 1999/00 gemiddeld voor de akkerbouw nauwelijks beter is dan het lopende boekjaar, geldt er momenteel een problematische situatie voor veel bedrijven.

Het gezinsinkomen uit bedrijf in de akkerbouw is gemiddeld in twee jaar tijd van ruim 100.000 gulden per bedrijf teruggelopen naar ongeveer 20.000 gulden en inclusief de inkomsten van buiten het bedrijf ligt het momenteel (2000/01) nog op ruim 50.000 gulden (zie bijlage tabellen B1.3 en B1.4).

Na aftrek van de te betalen belastingen en de gezinsbestedingen zijn de besparingen in deze twee jaar sterk negatief geworden: per bedrijf gaat het om bedragen van 30.000 respectievelijk meer dan 40.000 gulden gemiddeld per jaar. Met deze negatieve bedragen worden de positieve besparingen van de voorgaande twee jaar (1997/98 en 1998/99) weggevlakt. Voorafgaand aan deze relatief goede akkerbouwjaren leverde echter ook 1996/97 gemiddeld per bedrijf een ontsparring op. Door de ontsparringen in achtereenvolgende jaren wordt de liquiditeitspositie van de bedrijven flink aangetast. Dit kan - gezien de waarnemingen in eerdere vergelijkbare perioden met lage inkomens - leiden tot uitstel van aflossingen en of investeringen en in het algemeen ook tot enige beperking van de gezinsbestedingen.

Het overheersende beeld voor de Nederlandse akkerbouw in deze vijf jaar, wanneer ook het nog lopende jaar 2000/01 wordt meegerekend, is dus dat er matige resultaten zijn geboekt. De gemiddelde opbrengsten-kostenverhouding ligt in deze jaren op 86% tegenover 91% in de jaren 1986-1990 en 89% in de jaren 1991-1995 (LEB, 2000). Er is dan ook gaandeweg een structurele verslechtering van de resultaten opgetreden. Met name het achtereenvolgende voorkomen van twee slechte jaren (1999/00 en 2000/01) accentueert de moeilijke situatie voor de bedrijfstak.

De gegevens voor 2000/01 zijn evenwel nog prognoses en moeten derhalve met de nodige terughoudendheid in acht worden genomen. Zonder rekening te houden met dit lopende jaar zijn de resultaten gemiddeld over 1995-1999 nog wel enigszins redelijk te noemen. Het inkomen uit bedrijf bleef in die jaren op ongeveer hetzelfde niveau, rond de 58.000 gulden per ondernemer, als in de voorgaande vijf jaar gemiddeld werd behaald. Daarnaast werd per bedrijf circa 5.000 gulden meer inkomen van buiten behaald; dit past

in het langjarige beeld dat deze inkomsten stijgen. De toename van het (nominale) besteedbaar inkomen weegt echter niet op tegen de stijging van de gezinsbestedingen met circa 15%. De besparingen zijn dan ook ruim 4.000 gulden lager per bedrijf (tabel 2.1).

De besparingen zijn mede afhankelijk van de betaalde belastingen, welke een wisselend verloop hebben in verband met de fluctuaties in inkomen, en de rentelasten. Deze liggen de laatste jaren weer op het niveau van de beginjaren negentig, mede door de stijging van de investeringen per bedrijf; in 1999 kwamen de investeringen zelfs boven de

Tabel 2.1 Gegevens van akkerbouwbedrijven, 1985-2000

	1985- 1989	1990- 1994	1995- 1999	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00
Aantal bedrijven	10.092	9.530	9.310	8.949	9.277	9.788	9.402	9.132
Hectare	43	46	45	44	43	43	46	50
Aantal ondernemers	1,1	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2
Aantal sbe	231	232	218	203	201	205	236	244
Opbrengsten	277.776	325.784	323.502	319.635	284.683	323.833	374.363	314.996
W.v.: akkerbouw	242.277	272.073	264.597	267.960	230.497	264.939	304.821	254.632
vollegrondsgroenten	8.249	21.616	19.133	24.217	17.235	16.520	23.948	13.881
overig	27.250	32.095	39.772	27.458	36.952	42.373	45.594	46.483
Kosten	315.205	366.438	367.736	359.521	347.673	351.452	380.602	399.433
Kosten (ex arbeid en en rente)	222.633	254.890	262.819	253.741	244.395	250.521	275.203	290.237
Rentabiliteit	88	89	88	89	82	92	98	79
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	125	128	123	126	116	129	136	109
Gezinsinkomen ub/ondern	46.715	57.395	58.869	65.817	40.435	67.391	89.476	31.223
Inkomsten buiten bedrijf	16.793	26.066	30.725	31.448	30.768	29.099	30.651	31.661
Totaal gezinsinkomen	68.934	92.848	99.057	107.633	77.093	105.511	136.604	68.445
Besteedbaar inkomen	54.316	74.441	78.888	83.382	50.122	86.292	124.785	49.860
Besparingen	1.602	15.168	10.923	20.676	-13.554	20.361	53.080	-25.948
Aflossing	14.414	23.727	27.304	22.195	20.506	20.341	34.753	38.727
Bruto-investering	52.554	61.226	89.989	87.047	76.645	81.738	84.663	119.850
Betaalde rente	17.650	23.817	20.872	17.064	17.421	21.280	24.144	24.453
Belastingen	15.961	19.333	20.169	24.251	26.971	19.219	11.818	18.585
Gezinsbestedingen	52.714	59.273	67.965	62.705	63.676	65.931	71.706	75.808
Nettokasstroom	26.581	41.293	38.567	47.721	19.450	54.117	74.943	-3.393
<i>Saldi per hectare gewas</i>								
Granen	2.449	2.491	2.540	2.841	2.867	2.284	2.105	2.601
Handelsgewassen	2.965	3.361	3.307	3.409	3.789	3.275	2.729	3.332
Peulvruchten	2.525	2.403	2.936	3.545	3.291	2.346	2.608	2.889
Landbouwzaden	2.927	2.567	2.758	2.667	3.606	2.698	2.168	2.651
Hakvruchten	5.528	6.248	5.859	6.441	4.760	5.957	7.567	4.568
Tuinakker	4.281	5.936	5.675	3.190	4.320	12.280	5.391	3.197
Vollegrondsgroenten	7.677	9.497	9.460	11.656	8.862	9.754	10.733	6.297
Overig	1.496	1.876	1.622	1.468	1.275	1.903	1.879	1.584

100.000 gulden gemiddeld per bedrijf. Mede hierdoor was de nettokasstroom ¹ (die verband houdt met de liquiditeitsontwikkeling) voor het gemiddelde akkerbouwbedrijf negatief; een situatie die zich zelden voordoet.

Tabel 2.2 Gegevens van bedrijven met vollegrondsgroenten, 1985-2000

	1985-1989	1990-1994	1995-1999	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00
Aantal bedrijven	725	1,262	2,505	2,910	2,827	2,372	2,113	2,304
Hectare	27	31	22	22	20	22	22	22
Aantal ondernemers	1,1	1,3	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,5
Aantal sbe	231	282	341	309	310	339	370	375
Opbrengsten	284.211	333.734	405.268	392.945	360.848	397.323	452.802	422.421
W.v.: akkerbouw	142.145	144.607	91.387	85.874	68.745	85.964	95.839	124.039
vollegrondsgro.	50.013	146.732	254.415	238.664	221.143	246.371	297.731	264.638
overig	92.054	42.395	59.466	68.406	70.961	64.988	59.232	33.744
Kosten	337.659	391.064	484.778	481.196	443.778	456.108	526.651	516.157
Kosten (ex arb. en rente)	229.155	259.045	328.912	325.945	299.464	311.714	369.802	337.636
Rentabiliteit	84	85	84	82	81	87	86	82
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	124	129	123	121	120	127	122	125
Gezinsinkomen ub/ondern	51.296	48.561	53.260	39.049	40.162	74.835	61.677	50.579
Inkomsten buiten bedrijf	16.412	23.909	27.942	28.741	25.904	27.487	28.577	29.001
Totaal gezinsinkomen	72.293	86.995	100.157	82.904	78.779	125.182	109.220	104.699
Besteedbaar inkomen	63.118	73.193	84.130	68.959	66.293	108.922	88.460	88.015
Besparingen	15.994	12.135	10.413	1.210	-537	37.815	12.069	1.511
Aflossing	15.897	29.947	32.302	40.379	23.224	24.289	23.355	50.264
Bruto-investering	62.477	58.613	90.277	89.826	77.297	55.654	74.199	154.409
Betaalde rente	17.401	26.865	21.170	28.103	20.702	17.624	19.967	19.454
Belastingen	10.393	14.654	16.027	13.945	12.486	16.260	20.760	16.684
Gezinsbestedingen	47.124	61.059	73.716	67.749	66.830	71.107	76.391	86.504
Nettokasstroom	31.280	27.368	29.620	8.957	25.477	63.070	42.230	8.364
<i>Saldi per hectare gewas</i>								
Granen	2.114	2.290	2.309	2.448	2.447	1.943	1.730	2.978
Handelsgewassen	2.517	5.164	3.111	5.203	0	5.126	2.748	2.480
Peulvruchten	2.448	1.284	0	0	0	0	0	0
Landbouwzaden	3.909	1.887	3.312	3.440	3.357	2.769	2.787	4.209
Hakvruchten	5.741	5.592	5.556	5.586	4.228	5.424	5.737	6.806
Tuinakker	4.127	7.680	6.338	2.348	1.649	10.732	7.743	9.218
Vollegrondsgroenten	12.746	12.521	14.704	15.047	11.950	13.583	17.186	15.755
Overig	407	822	1.675	1.164	1.737	372	1.776	3.327

¹ De kasstroom is het saldo van ontvangsten en uitgaven van bedrijf en gezin in een jaar. De kasstroom kan worden beschouwd als beschikbaar komende financieringsmiddelen. Het is de som van besparingen, afschrijvingen en betaalde rente. De nettokasstroom bestaat uit de kasstroom minus de betaalde rente en de aflossingen. Dit kengetal geeft de ruimte weer om financieringslasten over nieuwe leningen te dragen.

Overigens is het gemiddeld slechte beeld inkomensbeeld van de akkerbouw in de jaren 1998, 1999, 2001 niet uitzonderlijk. Het is vergelijkbaar met dat voor de akkerbouw in de jaren 1991-1993 en zelfs beter dan voor de varkenshouderij in het begin van de jaren '90 en in recente jaren. Ook in de glastuinbouw, vooral de groenteteelt, en de pluimveehouderij zijn er achtereenvolgende jaren met slechte bedrijfsresultaten aan te wijzen, met name rond 1993 (zie ook Binternet op de website van het LEI).

Voor de vollegrondsgroenteteelt geldt een wat minder fluctuerend beeld. De rentabiliteit van de gespecialiseerde vollegrondsgroenteteeltbedrijven was ook al in de tweede helft van de jaren tachtig en de eerste helft van de jaren negentig gemiddeld 80 tot 85%, een niveau dat ook de laatste jaren wordt gerealiseerd, zij het dat in het lopende boekjaar mogelijk de opbrengsten-kostenverhouding beneden de 80% uit zal komen (rapport Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2000). Voor dit bedrijfstype zullen dit en het voorgaande jaar naar verwachting dan ook in negatieve besparingen resulteren, zij het dat deze minder groot zijn dan gemiddeld voor het akkerbouwbedrijf.

Ook voor de bedrijven met overwegend groenteteelt geldt over een lange periode dat de rentabiliteit voortdurend ruim 80 is (tabel 2.2). De besparingen in de afgelopen vijf jaar liggen, onder meer door toenemende gezinsbestedingen, onder het niveau van de tweede helft van de jaren tachtig en beginjaren negentig. Ook hier lijkt zich dus een structurele verslechtering af te tekenen.

2.2 Resultaten per regio

Voor de akkerbouwgebieden in Nederland kunnen de gemiddelde bedrijfsuitkomsten in een jaar sterk verschillend zijn. In een relatief goed jaar (1998/99) ligt (voor de grotere bedrijven) het inkomen per bedrijf in het ene gebied, in dit geval het Noordelijk Kleigebied, gemiddeld ruim 100.000 gulden hoger dan in de Veenkoloniën, maar in een slecht akkerbouwjaar (2000/01) scoort laatst genoemd gebied gemiddeld circa 70.000 gulden hoger dan het laagste gemiddelde dat dan geldt voor het Centraal Kleigebied. Dit betekent ook dat de fluctuaties in inkomen van jaar op jaar in de Kleigebieden veel groter zijn dan in de Veenkoloniën. In dit gebied lijkt de rentabiliteit de laatste jaren voor dit gebied in de buurt van de 90% te blijven en is er in feite geen verslechtering ten opzichte de periode 1985-1995. Tegelijkertijd blijven de besparingen in de Veenkoloniën de laatste jaren gemiddeld op een licht positief niveau; in 2000/01 zal het resultaat echter waarschijnlijk licht negatief zijn (zie bijlage tabellen B1.3 en B1.4).

Voor de akkerbouwbedrijven in de kleigebieden, vooral in het Noordelijk en het Centraal Kleigebied, zijn de bedrijfsuitkomsten de laatste twee jaar aanzienlijk teruggevallen. Het inkomen uit bedrijf liep in beide gebieden gemiddeld met meer dan 150.000 gulden terug; in het Zuidwesten overigens ook met meer dan 100.000 gulden. De bedrijven komen dan ook in alle drie de Kleigebieden in het lopende boekjaar tot een gemiddelde ontsparring van meer dan 50.000 gulden, wat behalve voor het Noordelijk Kleigebied ook al in 1999/00 het geval is geweest. Voor alleen dit laatst genoemde gebied zal er in de laatste vijf jaar (inclusief het nog lopende boekjaar 2000/01) gemiddeld een overigens beperkte positieve besparing zijn (ruim 10.000 gulden per jaar); in de andere kleigebieden liggen de ontsparringen gemiddeld op 5.000 gulden voor het Zuidwesten tot 15.000 gulden

per jaar voor het Centraal Kleigebied. In elk geval is dit een forse terugval ten opzichte van de gunstige resultaten in de jaren 1985-1995 toen gemiddeld per jaar in elk van de kleigebieden een besparing van circa 20.000 gulden per jaar kon worden geboekt. De terugval is het grootst voor de bedrijven in het Centraal Kleigebied.

Zonder rekening te houden met het nog lopende boekjaar 2000/01 zijn er in de voorgaande vijf jaar in de onderscheiden gebieden duidelijk verschillende bedrijfsresultaten gerealiseerd. De bedrijven in het Noordelijk kleigebied kwamen in deze jaren met een inkomen uit bedrijf per ondernemer van 95.000 gulden duidelijk, dat wil zeggen 30 tot 40.000 gulden per jaar hoger uit dan de collega's in de andere akkerbouwgebieden. De besparingen van de Noordelijke akkerbouwers waren in ongeveer dezelfde mate hoger. Aangetekend zij hierbij dat de bedrijven in het Noordelijk kleigebied gemiddeld ook duidelijk groter zijn in oppervlakte en bedrijfsomvang (tabel 2.3).

Tabel 2.3 Akkerbouwbedrijven naar regio (gemiddeld 1995-1999)

	Noord. Klei- gebied	Centraal Klei- gebied	Zuidwest. Klei- gebied	Veen- kolo- niën	Overige gebieden	Totaal 1995-1999
Aantal bedrijven	808	2.321	2.996	1.950	1.234	11.815
Hectare	71	38	43	53	36	40
Aantal ondernemers	1,3	1,2	1,1	1,2	1,1	1,2
Aantal sbe	339	248	191	196	188	244
Opbrengsten	495.562	392.560	262.091	301.078	269.817	340.732
W.v.: akkerbouw	457.720	313.768	218.875	254.731	177.146	228.274
vollegrondsgroenten	16.384	31.968	18.127	10.336	11.451	68.219
overig	21.459	46.824	25.089	36.011	81.221	44.239
Kosten	524.606	431.557	316.148	340.662	317.135	392.343
Kosten (ex arbeid en rente)	386.128	317.760	218.549	244.783	217.984	276.704
Rentabiliteit	94	91	83	88	85	87
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	128	124	120	123	124	123
Gezinsinkomen ub/ondern	95.356	64.007	50.262	53.594	51.835	57.513
Inkomsten buiten bedrijf	27.528	35.380	26.133	34.185	28.482	30.119
Totaal gezinsinkomen	148.662	110.726	82.988	96.776	85.749	99.146
Besteedbaar inkomen	116.927	88.015	62.277	81.210	72.057	80.023
Besparingen	42.872	9.356	4.378	14.987	-194	10.858
Aflossing	42.729	32.144	20.946	24.095	29.408	28.524
Bruto-investering	75.557	163.562	52.072	54.966	102.860	90.147
Betaalde rente	28.027	23.086	15.030	22.483	24.457	21.070
Belastingen	31.735	22.711	20.711	15.567	13.692	19.123
Gezinsbestedingen	74.055	78.659	57.899	66.222	72.251	69.165
Nettokasstroom	74.598	48.131	26.457	37.192	25.305	36.569

De bedrijven in de andere gebieden zijn in die zin meer met elkaar vergelijkbaar, waarbij de bedrijven in het Centraal Kleigebied (onder meer de IJsselmeerpolders) duidelijk intensiever zijn dan in de Veenkoloniën. De bedrijven in het Centraal Kleigebied behaalden ondanks wat minder grond per bedrijf betere resultaten dan de bedrijven in het Zuidwesten en de Veenkoloniën. Deze hebben bij een hoog niveau aan inkomsten van buiten het bedrijf en minder belastingbetalingen gemiddeld meer kunnen besparen. De bedrijven in het Zuidwesten hebben de laagste rentelasten en investeerden ook relatief weinig in deze periode. Voor de continuïteit van de bedrijven kan dat op termijn nadelig zijn; in die zin zijn deze bedrijven met die in de Veenkoloniën vergelijkbaar.

Voor de bedrijven buiten de genoemde gebieden (de overige gebieden) zijn voor de jaren 1995-1999 gemiddeld de resultaten min of meer vergelijkbaar met die van de akkerbouwbedrijven in het Zuidwestelijk kleigebied. In vergelijking hiermee zijn de bedrijven in de overige gebieden wat kleiner in oppervlakte en hebben zij een wat meer gemengd karakter, dus met meer opbrengsten buiten de akkerbouw. Het gezinsinkomen uit bedrijf ligt op deze bedrijven op circa 50.000 gulden en inclusief inkomsten van buiten het bedrijf is het totale inkomen circa 80.000 gulden per jaar. Hierbij zijn voor deze bedrijven in de overige gebieden de besparingen gemiddeld nihil voor genoemde jaren; rekening houdend met de verslechtering van de resultaten in het lopende jaar zal het meerjaarlijkse gemiddelde negatief worden.

Geconcludeerd kan worden dat de laatste jaren vooral de akkerbouwbedrijven in de kleigebieden geconfronteerd worden met slechte resultaten, waardoor met name in het Centraal Kleigebied en het Zuidwesten het gemiddelde financiële beeld over een aantal jaren negatief wordt. In het Noordelijk kleigebied is het beeld wat minder verontrustend vanwege betere resultaten in eerdere jaren. Verder is het beeld voor de akkerbouw in de overige gebieden overwegend somber, zonder nog rekening te houden met het slechte jaar 2000/01 is er in de voorgaande 5 jaar gemiddeld al van een lichte ontsparring sprake.

2.3 Resultaten van verschillende bouwplannen

Hoewel de verschillen in uitkomsten van de verschillende akkerbouwgebieden mede het gevolg zijn van onderscheid in het gemiddelde bouwplan van elk van de gebieden, geeft dat onvoldoende zicht op de verschillen van daadwerkelijk uiteenlopende bouwplannen.

In dit onderzoek zijn de volgende groepen onderscheiden:

- a. de bedrijven die voornamelijk Europese marktorderingsgewassen verbouwen, waaronder graan, suikerbieten en zetmeelaardappelen, te zamen tenminste 50% van het areaal;
- b. de bedrijven die poot- en of consumptieaardappelen als belangrijkste gewas kennen (ten minste 33% van de oppervlakte);
- c. de bedrijven die sterk georiënteerd zijn op de teelt van groenten (tenminste 25% van het areaal);
- d. overige akkerbouwbedrijven (niet ingedeeld bij de voorgaande).

In principe komen alle onderscheiden typen van bedrijven in alle eerder genoemde akkerbouwgebieden en ook elders in Nederland voor.

De resultaten van de bedrijven over de boekjaren 1995/96-1999/2000 lopen gemiddeld vrij sterk uiteen (tabel 2.4).

Over deze jaren, dus niet inbegrepen het lopende jaar 2000/01, zijn de resultaten (gezinsinkomen uit het bedrijf per ondernemer) van de 'aardappelbedrijven' gemiddeld duidelijk het hoogst (bijna 80.000 gulden); de andere groepen van bedrijven scoren gemiddeld vrijwel gelijk (ruim 50.000 gulden). In samenhang met deze verschillen zijn ook de besparingen van de 'aardappelbedrijven' (gemiddeld bijna 30.000 gulden per jaar) aanzienlijk hoger dan van de andere groepen van bedrijven. De groep overige akkerbouwbedrijven kende de laagste besparingen, gemiddeld ruim 3.000 gulden per jaar. Hierbij zij aangetekend dat de 'aardappelbedrijven' zowel in oppervlak als in sbe/nge (bedrijfsomvang) duidelijk groter zijn dan de andere bedrijven. De bedrijven met overwegend tuinbouw hebben gemiddeld maar een derde van de oppervlakte van de 'aardappelbedrijven', terwijl de bedrijven met overwegend marktordeninggewassen en de overige bedrijven maar de helft van de bedrijfsomvang van de 'aardappelbedrijven' hebben.

Het investeringsniveau en de betaalde rente van de 'aardappelbedrijven' is (ook) aanzienlijk hoger dan van de andere groepen bedrijven; gerekend per hectare liggen deze evenwel het hoogst bij de 'groentebedrijven'. Opmerkelijk is voorts dat de 'aardappelbedrijven' niet meer belastingverplichtingen hadden dan de andere bedrijven; dit kan mede verklaard worden door het hoge investeringsniveau.

Wordt evenwel alleen naar het jaar 1999/00 gekeken, waarvan de resultaten in 2000/01 betrekkelijk weinig zullen afwijken, dan is duidelijk dat de 'aardappelbedrijven' gemiddeld achter zijn gebleven in inkomen en besparingen (tabel 2.5).

De gemiddelde besparingen van de 'aardappelbedrijven' zijn in 1999 duidelijk het meest negatief (bijna 60.000 gulden negatief), het dubbele van de daarop volgende in negatieve zin de overige akkerbouwbedrijven. Gevoegd bij de eerdere constatering dat de besparingen van deze bedrijven over de afgelopen vijf jaar gemiddeld al gering waren, is duidelijk dat deze groep van bedrijven tenminste even kwetsbaar is als de 'aardappelbedrijven'. Weliswaar geldt voor deze overige akkerbouwbedrijven dat de gemiddelde rentelast veel lager is dan van de 'aardappelbedrijven', maar de omvang van de investeringen in 1999 op deze 'overige' bedrijven (ruim 120.000 gulden) is 'maar' circa 30.000 gulden lager dan van die bedrijven. De financieringslasten nemen daarmee ook verhoudingsgewijs sterk toe.

Overigens hebben niet alle 'aardappelbedrijven' in dit jaar slechter gescoord dan andere akkerbouwbedrijven; de spreiding van de resultaten in 1999 naar bouwplan wijst er wel op dat van de 'aardappelbedrijven' een aanzienlijk deel een fors negatief inkomen heeft gerealiseerd. Veel bedrijven komen zelfs op meer dan 100.000 gulden negatief per ondernemer (figuur 2.1). Bij bedrijven met meer dan een ondernemer is het inkomen uit bedrijf nog sterker negatief. Ook met de inkomsten van buiten het bedrijf blijft het beeld voor deze bedrijven bijzonder slecht. Voor de 'slechtste' bedrijven kunnen dan ook ontsparingen gelden in de orde van grootte van enkele honderdduizenden guldens op jaarbasis. Het valt te verwachten dat in 2000/01 wederom het geval is; de prijzen van consumptieaardappelen liggen op ongeveer hetzelfde (lage) niveau, die van pootaardappelen waarschijnlijk zelfs lager (zie hoofdstuk 3).

Geconcludeerd kan worden dat door de ontwikkelingen van de laatste jaren vooral in de groepen 'aardappelbedrijven' en 'overige bedrijven' bedrijven in problemen zijn geko-

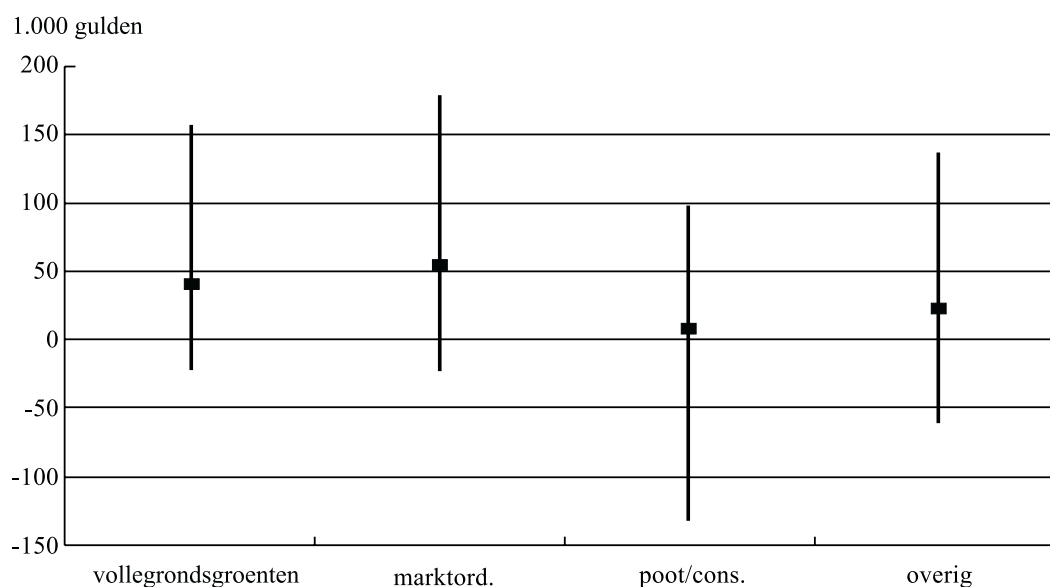
men. Veel bedrijven in de groep 'aardappelbedrijven' hebben evenwel in de voorafgaande jaren een relatief sterke financiële positie kunnen opbouwen en hebben daardoor meer weerstand dan de overige bedrijven.

Tabel 2.4 Akkerbouw- en vollegrondsgroentebedrijven naar bouwplan (gemiddeld 1995-1999)

	Markt- ordening	Poot-/cons- aardappel	Vollegronds- groenten	Overig	Totaal
Aantal bedrijven	4.881	1.551	2.187	3.195	11.815
Hectare	46	52	17	43	40
Aantal ondernemers	1,1	1,4	1,3	1,1	1,2
Aantal sbe	194	380	319	203	244
Opbrengsten	281.776	598.534	364.839	288.685	340.732
W.v.: akkerbouw	228.393	428.501	61.515	241.071	228.274
vollegrondsgroenten	15.232	67.826	263.475	18.421	68.219
overig	38.151	102.207	39.850	29.193	44.239
Kosten	326.345	649.425	440.968	335.178	392.343
Kosten (ex arbeid en rente)	227.851	492.748	290.412	237.162	276.704
Rentabiliteit	86	92	83	86	87
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	124	121	126	122	123
Gezinsinkomen ub/ondern	53.604	78.809	52.604	54.769	57.513
Inkomsten buiten bedrijf	29.275	30.066	29.559	32.177	30.119
Totaal gezinsinkomen	91.046	137.967	98.097	93.990	99.146
Besteedbaar inkomen	73.292	116.453	81.074	71.217	80.023
Besparingen	9.768	29.337	9.376	3.347	10.858
Aflossing	24.397	44.464	32.932	23.134	28.524
Bruto-investering	60.900	204.261	74.033	86.941	90.147
Betaalde rente	18.949	37.338	18.543	17.873	21.070
Belastingen	17.754	21.514	17.023	22.773	19.123
Gezinsbestedingen	63.523	87.115	71.698	67.871	69.165
Nettokasstroom	33.523	78.802	23.583	29.417	36.569

Tabel 2.5 Akkerbouw- en vollegrondsgroentebedrijven naar bouwplan 1999

	Markt- ordening	Poot-/cons- aardappel	Vollegronds- groenten	Overig	Totaal
Aantal bedrijven	4.071	1.471	2.333	3.562	11.437
Hectare	53	57	20	46	45
Aantal ondernemers	1,2	1,4	1,5	1,1	1,2
Aantal sbe	232	401	343	214	271
Opbrengsten	307.423	533.637	375.424	263.266	336.642
W.v.: akkerbouw	239.391	412.428	104.645	220.623	228.314
vollegrondsgroenten	12.209	47.987	246.563	11.536	64.413
overig	55.823	73.221	24.215	31.107	43.916
Kosten	360.484	675.722	473.755	356.665	422.953
Kosten (ex arbeid en rente)	252.761	523.822	301.004	260.196	299.788
Rentabiliteit	85	79	79	74	80
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	122	102	125	101	112
Gezinsinkomen ub/ondern	55.145	7.847	41.177	22.756	35.922
Inkomsten buiten bedrijf	30.633	36.816	25.944	32.729	31.125
Totaal gezinsinkomen	94.046	47.488	88.488	58.173	75.750
Besteedbaar inkomen	72.145	33.116	69.400	43.197	57.548
Besparingen	-2.616	-59.032	-13.624	-29.252	-20.415
Aflossing	33.842	56.491	55.724	33.303	41.051
Bruto-investering	114.465	155.809	136.550	122.573	126.814
Betaalde rente	22.672	41.943	18.884	19.678	23.446
Belastingen	21.901	14.371	19.088	14.976	18.202
Gezinsbestedingen	74.761	92.149	83.025	72.449	77.963
Nettokasstroom	17.496	-5.524	-17.810	-9.337	-1.024

Figuur 2.1 Spreiding van gezinsinkomen in 1999 naar bouwplan

2.4 Resultaten naar bedrijfsgrootte

In de rapportages van het LEI wordt in het algemeen voor de akkerbouw een onderscheid gemaakt tussen kleinere bedrijven (van 16 tot 40 nge) en grotere bedrijven. De kleinere bedrijven hebben in het algemeen een beduidend lagere rentabiliteit (rond de 70% en in de meest recente jaren even boven de 60%) dan de grotere waar het omstreeks 90 en de laatste jaren bijna 80% is. In samenhang hiermee is het inkomensniveau van de kleinere bedrijven (inkomen uit bedrijf) met gemiddeld circa 20.000 gulden gemiddeld ook beduidend lager dan van de grotere waar het, overigens met forse schommelingen van jaar op jaar, gemiddeld op 50 tot 60.000 gulden ligt.

Met gemiddeld hogere inkomsten van buiten het bedrijf, lagere belastingen en gezinsbestedingen, mede omdat de kleinere bedrijven vrijwel steeds maar een ondernemer per bedrijf kennen, komen de kleinere bedrijven gemiddeld toch nog tot een licht negatief besparingsbedrag (ontsparring). De laatste jaren neemt de ontsparing overigens toe, maar de terugval is beduidend geringer dan voor de grotere bedrijven (bijlage tabellen B1.3 en B1.4).

In dit onderzoek is een nadere onderverdeling van de bedrijven gemaakt naar de grootte van het bedrijf, mede om in elke groep min of meer een gelijk aantal bedrijven te representeren. De bedrijven zijn als volgt ingedeeld: tot 60 nge; van 60-120 nge en groter dan 120 nge. De gemiddelde omvang van deze bedrijven loopt in samenhang hiermede sterk uiteen; ruwweg zijn de grootste bedrijven, ook in oppervlak, gemiddeld twee keer zo groot als die in de 'middengroep', die op zijn beurt weer twee maal zo groot als die in de groep van kleinste bedrijven. Het gemiddelde aantal ondernemers per bedrijf verschilt daarentegen betrekkelijk weinig tussen de groepen. Ook het gemiddelde bouwplan ontloopt elkaar niet veel; ruwweg geldt in elke groep dat hakvruchten (met name aardappelen en suikerbieten) 50% voor rekening nemen. De uitkomsten van de groepen bedrijven zijn duidelijk verschillend in de jaren 1995-1999 (tabel 2.6).

Opmerkelijk is niet dat het gezinsinkomen uit het bedrijf per ondernemer gemiddeld duidelijk hoger is naarmate het bedrijf groter is. Wellicht wel opmerkelijk is dat de 'middengroep' minder inkomsten heeft van buiten het bedrijf dan de kleine bedrijven. Hierdoor en door hogere gezinsbestedingen zijn de besparingen nauwelijks hoger dan van de kleine bedrijven. Deze laatste bedrijven investeren duidelijk minder dan de middengroep (minder dan 20.000 tegen ruim 100.000 gulden per bedrijf per jaar) en hebben mede daardoor ook veel lagere rentelasten (minder dan 9.000 tegen ruim 21.000 gulden). In de middengroep bevinden zich dan ook relatief veel bedrijven die trachten de continuïteit veilig te stellen met investeringen, maar hiermede moeilijkheden ondervinden.

In het jaar 1999/00, en dat zal naar verwachting in 2000/01 ook het geval zijn, krijgt de relatief zwakke positie van de middengroep extra relief (tabel 2.7). De ontsparing is niet veel geringer dan van de grote bedrijven (circa 40.000 gulden) en ook is er nog een fors bedrag bedrijf geïnvesteerd (ruim 180.000 gulden).

De besparingen zijn dan gemiddeld voor deze groep ruim 35.000 gulden negatief. Voor de grote bedrijven ligt dat niet zo veel hoger (ruim 40.000 gulden) en de kleinste bedrijven weten het beperkt te houden tot minder dan 10.000 gulden. Ook hier speelt onder meer weer een rol dat de inkomsten van buiten het bedrijf op de middengroep gemiddeld ruimschoots achter blijven dan bij de andere. Opmerkelijk is ook dat de bruto-

investeringen van de middengroep (per bedrijf bijna 200.000 gulden) in dat jaar nauwelijks achterblijven bij die van de grote bedrijven. Dat is bijna het tienvoudige van het gemiddelde van de kleine bedrijven. De negatieve kastroom wijst er op dat er minder ruimte is voor de financiering van toekomstige investeringen. Twee slechte jaren kunnen dus met name de continuïteit van deze bedrijven aantasten. Voor de bedrijven met overwegend groente-teelt is het beeld ongeveer identiek; ook hier zijn middengrote bedrijven relatief kwetsbaar wanneer zich enkele jaren met tegenvallende opbrengsten en oplopende kosten voordoen (zie bijlage tabellen B1.1 en B1.2).

De ruimte om financieringslasten te dragen is gemiddeld voor de grote en kleine bedrijven in 1999/00 nog niet kleiner geworden. Gezien de spreiding van de resultaten in elke groep geldt dat wel voor een aantal individuele bedrijven in deze groepen.

De spreiding van het inkomen in 1999/00 is in de middengroep van akkerbouwbedrijven en vollegrondsgroentebedrijven aanzienlijk groter dan bij de kleine bedrijven. In de middengroep komen vrijwel evenveel bedrijven voor met lagere inkomens als bij de grote bedrijven (figuur 2.2). Ook in een wat beter akkerbouwjaar (1997/98) is dat het geval (zie figuur in bijlage). Dit onderstreept de kwetsbare situatie van een aantal bedrijven in de groep van 'middengrote' bedrijven.

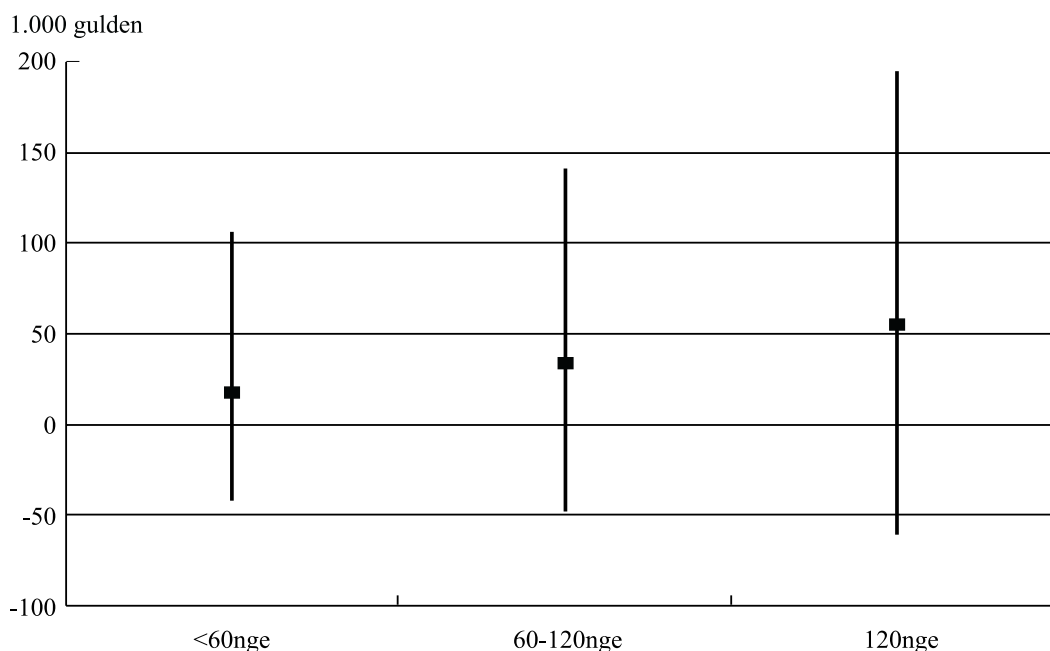
Tabel 2.6 Akkerbouwbedrijven naar grootte (gemiddeld 1995-1999)

	<60 nge	60-120 nge	>120 nge	Totaal
Aantal bedrijven	4.112	3.482	1.716	9.310
Hectare	24	45	95	45
Aantal ondernemers	1,0	1,2	1,4	1,2
Aantal sbe	98	227	484	218
Opbrengsten	140.393	339.443	725.164	323.502
W.v.: akkerbouw	108.716	275.429	608.669	264.597
vollegrondsgroenten	10.056	16.218	51.301	19.133
overig	21.621	47.797	65.194	39.772
Kosten	192.545	384.154	748.971	367.736
Kosten (ex arbeid en rente)	123.859	268.224	580.050	262.819
Rentabiliteit	73	88	97	88
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	113	127	125	123
Gezinsinkomen ub/ondern	26.943	62.758	108.797	58.869
Inkomsten buiten bedrijf	35.999	24.867	30.053	30.725
Totaal gezinsinkomen	63.844	98.868	183.801	99.057
Besteedbaar inkomen	51.406	79.978	140.994	78.888
Besparingen	1.295	7.173	40.453	10.923
Aflossing	11.988	30.866	55.262	27.304
Bruto-investering	17.919	104.572	232.230	89.989
Betaalde rente	8.762	21.542	47.893	20.872
Belastingen	12.438	18.890	42.807	20.169
Gezinsbestedingen	50.111	72.805	100.541	67.965
Nettokasstroom	18.384	33.312	96.940	38.567

Geconcludeerd kan worden dat vooral in de groep 'middengrote' bedrijven in de akkerbouw en groenteteelt de laatste jaren veel bedrijven in een moeilijke situatie zijn gekomen met negatieve inkomens en forse ontsparringen, welke veelal onvoldoende 'gecompenseerd' kunnen worden door de resultaten in eerdere betere jaren.

Tabel 2.7 Akkerbouwbedrijven naar grootte 1999

	<60 nge	60-120 nge	>120 nge	Totaal
Aantal bedrijven	3.943	3.044	2.145	9.132
Hectare	23	47	105	50
Aantal ondernemers	1,0	1,2	1,5	1,2
Aantal sbe	101	243	511	244
Opbrengsten	122.883	314.996	668.187	314.996
W.v.: akkerbouw	98.939	238.025	564.424	254.632
vollegrondsgroenten	4.155	14.808	30.455	13.881
overig	19.789	62.162	73.308	46.483
Kosten	189.466	396.118	790.155	399.433
Kosten (ex arbeid en rente)	124.409	276.203	615.021	290.237
Per hectare:				
Gewasbeschermingsmiddelen	480	537	571	542
Meststoffen	239	257	240	245
Zaai/pootgoed	651	754	891	801
Grond gebouwen	1.448	1.466	1.545	1.501
Pacht	1.078	1.057	1.122	1.093
Werktuigen	1.188	1.545	1.359	1.382
Brandstof	103	198	136	149
Loonwerk	720	714	471	596
Rentabiliteit	65	80	85	79
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	99	114	109	109
Gezinsinkomen ub/ondern	19.637	31.316	45.612	31.223
Inkomsten buiten bedrijf	40.314	22.071	29.358	31.661
Totaal gezinsinkomen	59.951	59.766	96.377	68.445
Besteedbaar inkomen	47.432	43.819	62.896	49.860
Besparingen	-9.526	-35.587	-42.462	-25.948
Aflossing	14.604	39.885	81.432	38.727
Bruto-investering	19.521	181.037	217.482	119.850
Betaalde rente	10.546	23.316	51.636	24.453
Belastingen	12.519	15.947	33.480	18.585
Gezinsbestedingen	56.958	79.406	105.358	75.808
Nettokasstroom	5.230	-19.055	2.976	-3.393

Figuur 2.2 Spreiding van gezinsinkomen in 1999 naar bedrijfsgrootte van akkerbouw en vollegrondsgroentebedrijven

2.5 Resultaten van jongere en oudere ondernemers

Bij de beoordeling van de resultaten van de agrarische bedrijfsvoering, die zeker in de akkerbouw sterk berust op de inzet en activiteiten van ondernemer(s) en gezin, is het van belang rekening te houden met de leeftijd en levensfase van de ondernemer. Onderscheid is in deze analyse gemaakt tussen ondernemers in de beginfase (minder dan tien jaar), in de tussenfase (10-25 jaar) en in de eindfase. Bij het laatste is van belang of er sprake is van een opvolger en dus van beoogde continuïteit van het bedrijf. Hiermee samenhangend zijn de bedrijven met een opvolger gemiddeld groter dan de andere bedrijven en is ook het aantal ondernemers 1,5 tegen circa 1,1. De bedrijven met een ondernemer in de beginfase en in de tussenfase onderscheiden zich in dit opzicht en ook in de gemiddelde bedrijfs-grootte nauwelijks van elkaar.

Dit neemt niet weg dat de ondernemers in de tussenfase gemiddeld over de jaren 1995-1999 een duidelijk hoger inkomen (gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer) behaalden dan hun jongere collega's. Deze hebben echter meer inkomsten van buiten het bedrijf, maar per saldo is het totale inkomen van de jongere akkerbouwers lager (tabel 2.8).

Omdat de jongere akkerbouwers lagere gezinsbestedingen kennen, hebben zij gemiddeld toch wat hogere besparingen. De bedrijven met opvolger hebben de hoogste gezinsbestedingen, mede omdat er veelal meerdere ondernemers en gezinnen bij betrokken zijn. Omdat deze bedrijven gemiddeld duidelijk groter zijn hebben zij een ongeveer gelijke besparing als resultaat als de bedrijven met jongere ondernemers. Zij blijven daarmee duidelijk voor op de bedrijven zonder opvolger.

De betaalde rente ligt van alle groepen ongeveer op 25.000 gulden per jaar, alleen voor de oudere ondernemers zonder opvolger is dat veel lager. Deze bedrijven investeren ook relatief weinig (gemiddeld krap 30.000 gulden per jaar). Overigens ligt het gemiddelde investeringsbedrag het hoogst bij de bedrijven in de tussenfase; dat is opmerkelijk, omdat mogelijk verwacht zou kunnen worden dat bedrijven met opvolger, die ook gemiddeld groter zijn, het meest investeren.

Het zelfde geldt voor de jongere akkerbouwers, zij het dat deze in 1999 meer investeerden, mogelijk aangemoedigd door de gunstige uitkomsten van het jaar 1998/99.

In het voor de akkerbouw relatief slechte jaar 1999/00, en dat zal in grote lijnen ook gelden voor 2000/01, loopt het totale gemiddelde inkomen van de verschillende leeftijds-groepen minder uiteen. Maar ook dan komen de jongere ondernemers en de oudere zonder opvolger met het totale inkomen lager uit dan hun collegabedrijven (tabel 2.9).

In alle groepen zijn in dit jaar de besparingen negatief, het meest bij de bedrijven met opvolger, mede door de hogere gezinsbestedingen. De nettokasstroom is echter alleen negatief voor de ondernemers in de tussenfase, mede omdat deze bedrijven in dat jaar het meest hebben afgelost. De betaalde rente van de ondernemers in de tussenfase ligt ook on-

Tabel 2.8 Akkerbouwbedrijven naar duur bedrijfsuitoefening (gemiddeld 1995-1999)

	< 10 jaar	< 25 jaar	>25 jr met opvolger	>25 jr zonder opvolger	Totaal
Aantal bedrijven	1.196	3.841	1.346	2.927	9.310
Hectare	46	48	59	36	45
Aantal ondernemers	1,1	1,1	1,5	1,0	1,2
Aantal sbe	219	242	295	151	218
Opbrengsten	316.924	367.769	428.720	220.438	323.502
W.v.: akkerbouw	276.447	288.193	362.679	181.085	264.597
vollegrondsgroenten	17.237	26.867	25.042	10.346	19.133
overig	23.241	52.709	40.999	29.007	39.772
Kosten	349.209	405.544	478.516	275.057	367.736
Kosten (ex arbeid en rente)	260.777	291.683	341.534	190.587	262.819
Rentabiliteit	91	91	90	80	88
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	122	126	126	116	123
Gezinsinkomen ub/ondernemer	54.013	71.229	60.840	42.037	58.869
Inkomsten buiten bedrijf	39.068	29.546	32.462	28.528	30.725
Totaal gezinsinkomen	96.126	110.583	125.866	72.701	99.057
Besteedbaar inkomen	75.121	88.316	98.437	59.205	78.888
Besparingen	17.149	13.802	17.968	1.464	10.923
Aflossing	39.657	33.529	30.994	12.140	27.304
Bruto-investering	102.270	128.439	93.955	29.873	89.989
Betaalde rente	25.452	25.832	24.145	11.311	20.872
Belastingen	21.005	22.267	27.428	13.496	20.169
Gezinsbestedingen	57.972	74.515	80.469	57.740	67.965
Nettokasstroom	29.204	42.378	57.819	28.870	38.567

geveer 5.000 gulden lager dan van de jongere ondernemers. Deze betalen in 1999 gemiddeld met een bedrag van 34.000 gulden ook bijna 9.000 gulden meer rente dan gemiddeld over de jaren 1995-1999; voor de andere groepen is de stijging minder uitgesproken.

Het slechte jaar 1999/00, en dat zal in 2000/01 niet veel anders zijn, lijkt met name in de groep van jongere akkerbouwers te leiden tot relatief veel bedrijven met een bijzonder laag inkomen (figuur 2.3). In elk geval is de inkomensverdeling, met veel ondernemers met een inkomen van ruim 50.000 gulden negatief, hier ongunstiger dan bij de andere leeftijdsgroepen. Overigens is er in 1999/00 met name door de jongeren en ook de ouderen zonder opvolger relatief veel geïnvesteerd, ongeveer het dubbele van het gemiddelde over meerdere jaren; zij zijn daartoe kennelijk aangemoedigd dan wel deze investeringen zijn mogelijk gemaakt door de gunstige resultaten van het jaar 1998/99.

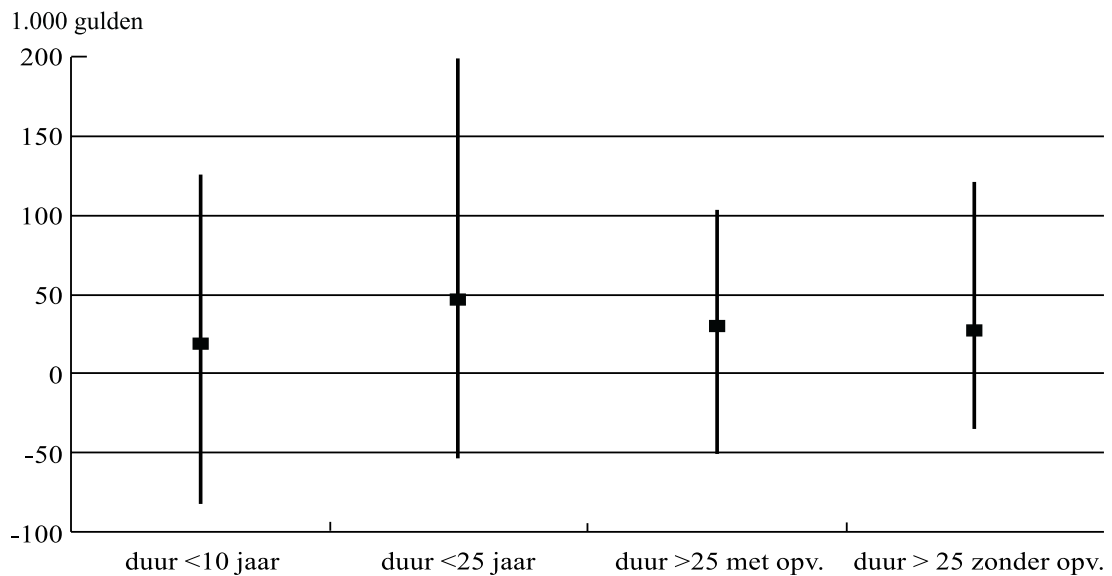
Geconcludeerd kan worden dat jongere ondernemers die in eerdere jaren gemiddeld tot een relatief goed besparingsniveau kwamen, naar verwachting ook in de jaren 1999/00 en 2000/01 gemiddeld nog beter uitkomen dan de oudere collega's. Gezien de spreiding van de resultaten moet er hierbij wel mee worden rekening gehouden dat relatief veel jongere ondernemers momenteel financiële problemen kennen. De oorzaak hiervan kan onder

Tabel 2.9 Akkerbouwbedrijven naar duur bedrijfsuitoefening 1999

	< 10 jaar	< 25 jaar	>25 jr met opvolger	>25 jr zonder opvolger	Totaal
Aantal bedrijven	890	3.851	1.345	3.045	9.132
Hectare	53	54	72	36	50
Aantal ondernemers	1,1	1,2	1,6	1,0	1,2
Aantal sbe	261	258	365	169	244
Opbrengsten	342.829	337.789	473.486	208.019	314.996
W.v.: akkerbouw	298.882	266.986	393.710	164.625	254.632
vollegrondsgroenten	12.658	18.391	20.949	5.421	13.881
overig	31.289	52.412	58.827	37.973	46.483
Kosten	411.899	419.342	585.933	288.225	399.433
Kosten (ex arbeid en rente)	318.464	304.359	429.613	202.557	290.237
Rentabiliteit	83	81	81	72	79
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	108	111	110	103	109
Gezinsinkomen ub/ondernemer	19.881	34.621	33.942	27.962	31.223
Inkomsten buiten bedrijf	39.124	31.616	27.534	31.358	31.661
Totaal gezinsinkomen	60.381	72.378	80.632	60.445	68.445
Besteedbaar inkomen	46.727	52.024	50.629	47.700	49.860
Besparingen	-16.703	-28.392	-34.707	-21.692	-25.948
Aflossing	49.364	55.321	39.860	14.130	38.727
Bruto-investering	190.618	158.083	98.100	60.417	119.850
Betaalde rente	34.100	29.139	30.914	12.853	24.453
Belastingen	13.655	20.354	30.003	12.745	18.585
Gezinsbestedingen	63.429	80.416	85.336	69.392	75.808
Nettokasstroom	1.655	-19.972	11.677	9.440	-3.393

meer liggen in het feit dat veel jongere ondernemers een relatief intensief bouwplan hebben, met veel vrije producten. Overigens is dat gemiddeld, zie onderstaand de verhouding tussen sbe en oppervlakte niet het geval. Verder is de gemiddeld wat hogere rentelast van de jongere ondernemers in deze jaren een bottleneck.

Verder valt op dat de bedrijven met opvolgers in 1999 het meest hebben ontspaard, onder meer door hogere belastingen dan gemiddeld voor andere bedrijven geldt en ook hogere gezinsbestedingen.

Figuur 2.3 Spreiding inkomen naar duur bedrijfsuitoefening van akkerbouw en vollegrondsgroentebedrijven

3. Beschouwing en conclusies

3.1 Oorzaken van inkomensdaling

Geconstateerd kan worden dat de resultaten van met de akkerbouwbedrijven de laatste twee jaar (inclusief het nog lopende boekjaar 2000/01) dramatisch zijn verslechterd (tabel 3.1).

De inkomensterugval is het grootst voor de (grotere) bedrijven in de kleigebieden (hier ligt de grens bij 40 nge!); in de Veenkoloniën is de situatie relatief nauwelijks veranderd.

Tabel 3.1 *Inkomen op akkerbouwbedrijven, per bedrijf (x f 1.000,-)*

Boekjaar	Nederland	Grotere bedrijven					Kleinere bedrijven
		totaal	Noord. Klei- gebied	Centr. Klei- gebied	Zuidwest.- Kleigebied	Veen- koloniën	
Gezinsinkomen uit het bedrijf							
1996/97	46,3	57,0	63,3	42,6	62,8	58,1	15,8
1997/98	76,4	97,4	125,6	114,6	109,8	53,0	16,1
1998/99	106,0	136,3	188,8	153,6	127,8	72,8	15,3
1999/2000 (v)	32,0	43,0	91,0	-5,0	18,0	83,0	0,0
2000/01 (p)	22,0	28,0	36,0	-8,0	25,0	61,0	1,0

Hoofdoorzaak van de sterke terugval is de daling van de prijzen van de 'vrije producten'. Vooral de prijs van consumptieaardappelen is de laatste twee jaar op een erg laag peil gekomen (gemiddeld ruim 13 cent per kilogram), hoewel dat nog iets boven het niveau van 1996/97 is. De gemiddelde pootaardappelprijs is de laatste twee jaar eveneens laag (35 tot 40 cent), maar dat was ook al in de jaren 1996/97 en 1997/98 het geval. Gezien deze prijzen over de laatste vijf jaar is er wellicht reden om te veronderstellen dat er in 1998/99 daadwerkelijk sprake was van een uitzonderlijke situatie met incidenteel, door het niet kunnen oogsten van een groot deel van de productie, relatief hoge prijzen voor de telers (35 cent voor de consumptieaardappelen en 60 cent voor de pootaardappelen en een uienprijs die alleen in 1997/98 werd overtroffen, tabel 3.2).

Gemiddeld per bedrijf leveren de lagere poot- en consumptieprijzen een opbrengstdaling van circa 40.000 gulden op ten opzichte van 1998/99. Verder is in dit relatief goede akkerbouwjaar (1998/99) gemiddeld per bedrijf bijna 40.000 gulden ter tegemoetkoming in de waterschade uitgekeerd (rapport *Actuele ontwikkeling*, 2000).

Voor de andere gewassen (met name granen, zetmeelaardappelen, suikerbieten) zijn de opbrengsten per bedrijf veel constanter, zij het dat die van zetmeelaardappelen en suikerbieten ook een daling hebben ondergaan. Voor de zetmeelaardappelen is dit het gevolg van een gemiddeld per bedrijf lagere productie, voor de bieten vooral door een lagere prijs. Deze is het gevolg van de ontwikkeling op de wereldmarkt (C-suiker) en de hoeveelheid geproduceerde C-suiker in een jaar.

Tabel 3.2 *Prijzontwikkeling a) van de belangrijkste akkerbouwgewassen op grotere akkerbouwbedrijven*

Boekjaar	Winter- tarwe	Zomer- gerst	Cons.- aard. b)	Poot- aard. b)	Zetmeel- aard.	Suiker- bieten	Zaai- uien
Prijzen (gld./100 kg)							
1996/97	30,70	34,15	12,35	36,25	12,55	117,40	13,35
1997/98	27,70	29,60	18,70	39,00	11,20	124,45	39,75
1998/99 c)	25,90	29,80	35,20	60,50	11,80	131,40	18,00
1999/2000 (v)	27,80	29,10	13,20	40,20	11,80	99,80	11,80
2000/01 (p)	26,60	29,30	13,50	35,00	11,60	100,00	14,50

a) Zetmeelaardappelen bij 400 gr. o.w.g., suikerbieten in gld./ton product bij 16% suiker, granen exclusief Mac Sharry-compensatie; b) Alle rassen, 0 mm opwaarts; c) Alleen geoogst product.

Tabel 3.2 (vervolg) *Prijzontwikkeling van de belangrijkste akkerbouw- en tuinbouwgewassen op grotere akkerbouwbedrijven*

Boekjaar	Knol- selderij	Waspeen	Winter- peen	Plantuien	Kool
Prijzen (gld./100 kg)					
1995/96	39,80	18,96	18,49	20,48	28,30
1996/97	19,05	15,66	15,83	12,91	18,37
1997/98	20,65	20,88	15,31	25,50	23,18
1998/99 a)	32,86	23,06	40,57	20,90	26,55
1999/2000 (v)	16,32	18,87	16,27	15,94	20,48
2000/01 (p)					

a) Alleen geoogst product.

Naast de ontwikkelingen aan de opbrengstenkant, die het leeuwendeel van de inkomensverslechtering veroorzaken, kan worden geconstateerd dat de kosten per bedrijf in enkele jaren aanzienlijk zijn toegenomen; de laatste twee jaar bijna met 10% ofwel ruim 30.000 gulden per bedrijf (zie ook tabel 2.1). Een deel hiervan zijn overigens berekende kosten voor eigen arbeid, grond en vermogen en vormen dus ook onderdeel van het inkomen van de akkerbouwer en zijn gezin. Een belangrijk deel (gemiddeld ruim 60%, dus circa 20.000 gulden per bedrijf) echter zijn betaalde kosten en hebben dus een negatief effect op het resterende inkomen van de ondernemer en zijn gezin.

De laatste jaren en met name in 2000/01 zijn vooral gestegen de prijzen van energie (brandstoffen), kunstmest en gewasbescherming (tabel 3.3). De oorzaak hiervan ligt vooral in de wereldwijd gestegen olieprijs en de koersstijging van de dollar. Beide hoeven niet structureel te zijn; inmiddels zijn de olieprijs en de dollar al wat gematigd, zij het wel op een hoger niveau dan circa 2 jaar terug. Wel van blijvende aard is de stijging van de BTW, met name de overgang van het lage naar het normale tarief voor kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen per 1 januari 2000 en vervolgens per 1 januari, in het kader van de bredere herziening van de belastingen, de verhoging van het normale BTW-tarief van 17,5 naar 19%. Door de overgang in 2000 van enkele voor de akkerbouw belangrijke 'inputs' naar het normale tarief is ook de toepassing van de landbouwregeling minder aantrekkelijk geworden, omdat het landbouwforfait toen ongewijzigd is gebleven. De overgang naar de ondernemersregeling brengt afzonderlijk kosten met zich mee.

Tabel 3.3 *Prijzontwikkeling van enkele belangrijke productiemiddelen (mutaties in procenten per jaar) voor akker- en tuinbouwbedrijven*

Boekjaar	Arbeid per gewerkt uur a)	Werk- tuigen b)	Loon- werk	Grond en gebouwen c)	Rente d)	Algemeen prijspeil e)
1996/1997	+2,8	-20,3	+1,5	-1,5	-28,0	+2,1
1997/1998	+2,2	-0,8	+1,5	+0,5	-11,0	+2,2
1998/1999	+2,5	-0,3	+1,5	+0,5	-12,5	+2,0
1999/2000 (v)	+2,9	+5,8	+3,0	+6,0	+14,3	+2,2
2000/2001 (p)	+4,0	+4,0	+3,0	+3,5	0,0	+3,0
Cumulatief	+15,2	-13,3	+10,9	+9,1	-35,9	+12,0

Tabel 3.3 (vervolg)

Boekjaar	Gasolie	Elektri- citeit	Water	Meststof- fen (N)	Gewasbe- schermings- middelen	Poot- goed
1996/1997	+16,0	+7,5	+4,0	+6,3	+0,5	-3,0
1997/1998	-2,4	+3,1	+3,5	-11,9	0,0	-16,0
1998/1999	-4,8	+2,5	+7,8	-9,3	+1,0	+3,0
1999/2000 (v)	+30,3	+9,4	+8,8	-7,5	+1,0	+47,0
2000/2001 (p)	+25,3	+14,6	+2,0	+34,0	+13,0	-28,0
Cumulatief	+76,0	+42,4	+28,8	+5,3	+15,8	-11,2

a) CAO-loon en premies sociale verzekeringen; b) Afschrijving, rente, onderhoud, brandstoffen en smeermiddelen; c) Op pachtbasis en inclusief kosten grond en gebouwen voor rekening van pachter (pachtersinvesteringen, onderhoudskosten); d) Berekende rentevoet volgens LEI-uitgangspunten; e) Consumentenprijsindex van alle huishoudens, bron CBS.

Per akkerbouwbedrijf zijn de (totale) kosten de afgelopen jaren (vanaf 1995) gemiddeld met ruim 50.000 gulden gestegen; gelijktijdig steeg de gemiddelde bedrijfsoppervlakte; hierdoor kon een stijging van de kosten per hectare worden tegengegaan (tabel 3.4). Vooral de arbeids- en overige kosten per hectare konden door dit schaalgrootte effect afnemen. Voor de te betalen variabele kosten (gewasbescherming, kunstmest, brandstoffen) ligt dat echter duidelijk anders, wanneer ook de sterke toename van bepaalde kosten om het lopende boekjaar worden meegerekend (tabel 3.3). Ook is duidelijk dat de kosten van grond en gebouwen (op pachtbasis) een stijging hebben ondergaan.

Tabel 3.4 Ontwikkeling kosten tussen 1995 en 2000 per hectare cultuurgrond

Akkerbouwbedrijven	1995	1999	2000	Idem t.o.v. 1995	Idem in %	Prijsmut.
Aantal hectare	43,8	50,3	50,3	7	15	nvt
Gewasbeschermingsmiddelen	565	542	613	48	8	113
Meststoffen	313	245	328	15	5	134
Zaai-/pootgoed	795	801	601	-194	-24	75
Grond gebouwen	1.442	1.501	1.561	119	8	104
Werktuigen (ex brandstof)	1.334	1.233	1.263	-71	-5	102
Brandstof	109	149	186	77	71	125
Loonwerk	590	596	614	24	4	103
Betaalde rente	390	486	486	96	25	100
Arbeid	2.137	1.983	2.062	-74	-3	104
Overig	536	401	409	-128	-24	102
Totaal	8.210	7.936	8.122	-88	-1	102

Tabel 3.4 (vervolg)

Bedrijven met vollegrondsgroenten	1995	1999	2000	Idem t.o.v. 1995	Idem in %	Prijsmut.
Aantal hectare	21,9	21,7	21,7	-0	-1	nvt
Gewasbeschermingsmiddelen	732	659	744	12	2	113
Meststoffen	456	395	530	74	16	134
Zaai-/pootgoed	2.457	2.627	1.970	-487	-20	75
Grond gebouwen	1.816	1.772	1.842	27	1	104
Werktuigen (ex brandstof)	2.141	2.385	2.442	301	14	102
Brandstof	196	292	366	169	86	125
Loonwerk	747	1.235	1.272	524	70	103
Betaalde rente	1.286	895	895	-391	-30	100
Arbeid	7.946	9.440	9.817	1.871	24	104
Overig	4.238	4.048	4.129	-108	-3	102
Totaal	22.015	23.747	24.007	1.993	9	101

Voor de bedrijven met vollegrondsgroente is bij een vrijwel constante gemiddelde oppervlakte het schaalgrootte effect niet aanwezig (vervolg van tabel 3.4). De totale kosten per hectare zijn hier dan ook duidelijk gestegen, waarbij de kosten van rente door een daling van de rentevoet en zaai- en pootgoedkosten overigens daalden. Met name zijn ook hier, zoals voor de akkerbouwbedrijven, de kosten van brandstof en meststoffen de laatste jaren toegenomen.

3.2 Veranderingen in beleid en omstandigheden

Voor de akkerbouw en groenteteelt is het van belang de actuele inkomensproblematiek te kunnen plaatsen in de context van de structurele ontwikkelingen. Eerder is (paragraaf 2.1) ingegaan op de trendmatige ontwikkeling vanaf de jaren '80. Van evenzeer belang is het zicht te hebben op zaken die voor de komende jaren aan betekenis en invloed op de inkomensvorming kunnen winnen. In het voorgaande is al geduid op veranderingen in de wet- en regelgeving, onder meer op fiscaal en milieuterrein. Hierdoor zullen naar verwachting de administratieve lasten van de bedrijven in het algemeen zijn toegenomen en/of in de komende jaren stijgen. Hierbij kan worden gedacht aan de invoering van Minas. Vooralsnog zijn hierover (administratieve lasten in de vorm te betalen kosten en eigen activiteiten van de ondernemer, als ook mogelijke heffingen) geen (representatieve) gegevens beschikbaar; mogelijk kan dit in een afzonderlijk onderzoek worden vast gelegd.

Overigens gaat de aanscherping van de mestregelgeving waarschijnlijk gepaard met (hogere) opbrengsten voor de akkerbouwer voor het ontvangen van mest, mogelijk in de vorm van contracten met veehouders.

In de sfeer van het overheidsbeleid en de eisen van de afnemers zijn daarnaast nog te noemen als aspecten die momenteel of binnen afzienbare tijd kunnen leiden tot veranderingen van het inkomen van akkerbouwers:

- a. de EU-besluiten in het kader van Agenda 2000;
- b. de herziening van de inkomstenbelasting en dergelijke;
- c. veranderingen in het gewasbeschermingsbeleid;
- d. certificering en ketenregistratie en dergelijke.

De effecten van de EU-besluiten (prijzverlagingen en hogere tegemoetkomingen) lopen per bedrijf, afhankelijk van grootte en bouwplan, uiteen. Voor de bedrijven met vooral graan en zetmeelaardappelen kunnen de besluiten resulteren in een inkomensdaling van 4 tot 6.000 gulden in 2002 (rapport 99.21). In het eerste jaar van de toepassing van de Agenda 2000 besluiten (2000/01) blijken overigens de prijzen van deze producten nagenoeg gelijk te zijn aan die van het voorgaande jaar (tabel 2.7); de daling is dus (vooralsnog) minder dan door de EU is besloten (-7,5%). Dit kan mede het gevolg zijn van de aange-trokken dollarkoers.

De effecten van de herziening van de inkomstenbelasting en dergelijke zijn per bedrijf verschillend en moeilijk als geheel aan te geven (dit zal de komende jaren in de LEI-bedrijfsresultaten zichtbaar worden); het gaat om lagere IB-tarieven, het wegvallen van belasting vrije voeten en introductie van 'negatieve' aanslagen, aanscherping van de criteria voor ondernemerschap onder meer voor de zelfstandigenaftrek, vergroening van het stelsel

met heffingen en stimulansen, vervanging van de vermogensbelasting door een rendementsheffing en beperking van de vrijstelling bij beëindiging van het bedrijf. In het geval van relatief lage inkomens zoals momenteel in de akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt lijken evenwel de nadelige effecten de overhand te hebben; met name de kosten stijging als gevolg van de verandering in de BTW-tarieven is direct financieel voelbaar voor de bedrijven.

De veranderingen op het gebied van de gewasbescherming zijn waarschijnlijk per saldo kosten verhogend: minder beschikbare middelen, omschakeling naar (veelal) duurdere vervangers voor zover mogelijk of meer arbeid voor onkruidbestrijding of het telen van bepaalde gewassen beëindigen, investeringen in vereiste apparatuur en voorzieningen en dergelijke. Voor een deel kunnen de investeringskosten worden opgevangen door het gebruik van stimuleringsregelingen (DOA).

De hoogte van de kosten van certificering, milieukeur, ketenregistratie voor de bedrijven zijn niet aan te geven; dit is mede afhankelijk van de kosten die de betrokken instellingen, ketenpartijen (afnemers, leveranciers en dergelijke) voor hun rekening nemen: een en ander vergt nader onderzoek. Veelal zullen de kosten voor de telers liggen in de sfeer van het vastleggen van gegevens, voldoen aan administratieve verplichtingen. Daarnaast ook kunnen investeringen vereist zijn. De baten van een en ander (kunnen) liggen op het vlak van het kunnen blijven produceren en leveren ('license to produce') en mogelijk (op termijn) hogere prijzen voor de producten. In elk geval zijn het ontwikkelingen die passen in de veranderingen in de marktverhoudingen, waarbij de internationale concurrentiepositie nadrukkelijk bepaald wordt door de kwaliteit en de gezondheid van producten en productieprocessen. Gelijktijdig zijn het ontwikkelingen die bij de huidige inkomensproblematiek van de akkerbouwer cs. in algemene zin nog geen hogere prijzen opleveren en dus mogelijk eerst op termijn soelaas kunnen brengen.

3.3 Conclusies

Duidelijk is dat door de combinatie van lagere prijzen, met name van vrije producten als consumptie- en pootaardappelen, en toegenomen kosten veel bedrijven in de akkerbouw momenteel in een moeilijke financiële positie verkeren. Deze is vergelijkbaar met die in de beginjaren negentig voor de akkerbouw en ook met die voor andere takken van de land- en tuinbouw in bepaalde vrij recente perioden.

De inkomensdaling ten opzichte van het relatief gunstige jaar 1998/99 is het grootst voor de bedrijven die poot- en of consumptieaardappelen als belangrijkste gewas(sen) verbouwen.

Gezien over een langere reeks van jaren zijn het evenwel ook en mogelijk vooral de bedrijven met een minder uitgesproken bouwplan (zogenaamde overige akkerbouwbedrijven), die momenteel financiële problemen ondervinden.

Wat betreft de bedrijfsomvang ziet het er naar uit dat zich vooral op de middengrote bedrijven de grootste problemen voordoen. Deze bedrijven hebben in het algemeen in eerdere jaren minder reserves kunnen vormen dan de grotere bedrijven, terwijl kleinere bedrijven gemiddeld minder inkomensdaling ondergaan en vermogensverlies lijden. Dit

neemt niet weg dat zich ook onder de kleinere bedrijven problemen voordoen. Gegevens van de bedrijven die voornamelijk groenten telen wijzen daar ook op.

Verder kan worden geconcludeerd dat hoewel de jongere ondernemers in het algemeen, mede door lagere gezinsbestedingen, redelijke besparingen hebben geboekt en ook in de huidige slechte akkerbouwjaren nog relatief goed uit de bus komen, er in deze groep betrekkelijk veel bedrijven voorkomen die momenteel financieel in moeilijkheden verkeren. De inkomensspreiding onder deze jongere ondernemers is namelijk aanzienlijk. Gelijktijdig zijn er ook onder de bedrijven met opvolgers momenteel financiële problemen te onderkennen.

Literatuur

Alleblas, J.T.W. et al., *Achtergronden van inkomensverschillen in drie agrarische sectoren*. Mededeling 622. LEI-DLO, Den Haag. 1998.

Bont, C.J.A.M. de et al., *Inkomensgevolgen voor de Nederlandse landbouw van de besluiten van de Europese regeringsleiders op 26 maart 1999*. Rapport 99.21. LEI, Den Haag, 1999.

Bont, C.J.A.M. de (red.), *Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2000*. Rapport 1.00.13. LEI, Den Haag, 2000.

Everdingen, W.H. van et al., *Agrarische gezinnen en hun inkomens; is er sprake van armoede*. Rapport 5.99.09. LEI, Den Haag, 1999.

Silvis, H.J. en C. van Bruchem (red.), *Landbouw-Economisch Bericht 2000*. Periodieke Rapportage 1-00. LEI, Den Haag, 2000.

Regelmatig verschijnt er actuele informatie van het LEI over bedrijfsontwikkelingen en prijzen in land- en in tuinbouw in *Agrimonitor* en op de website van het LEI (www.lei.wageningen-ur.nl).

Bijlagen 1 Tabellen en figuren

Tabel B1.1 Bedrijven met vollegrondsgroente naar grootte (gemiddeld 1995-1999)

	<60 nge	60-120 nge	>120 nge	Totaal
Algemeen				
Aantal populatie	1 049	649	808	2.505
Hectare	13	16	39	22
Aantal ondernemers	1,1	1,5	1,6	1,4
Aantal sbe	119	310	653	341
Opbrengsten				
W.v.: akkerbouw	141.711	318.256	818.181	405.268
vollegrondsgroenten	35.644	44.562	194.157	91.387
overig	77.643	240.576	498.030	254.415
Kosten	28.424	33.118	125.993	59.466
Kosten (ex arbeid en rente)	225.607	418.578	871.658	484.778
	120.876	251.122	665.384	328.912
Rentabiliteit				
Rentabiliteit	63	76	94	84
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	117	127	123	123
Gezinsinkomen ub/ondern				
Inkomsten buiten bedrijf	23.612	41.916	86.156	53.260
Totaal gezinsinkomen	30.532	27.877	24.763	27.942
Besteedbaar inkomen	56.021	88.182	163.427	100.157
Besparingen	50.597	72.724	134.834	84.130
Aflossing	-1.167	-3.573	35.509	10.413
Bruto-investering	30.526	23.496	50.948	32.302
Betaalde rente	17.810	62.199	221.660	90.277
Belastingen	12.318	16.694	37.225	21.170
Gezinsbestedingen	5.424	15.459	28.593	16.027
Nettokasstroom	51.764	76.297	99.325	73.716
	-6.363	21.798	71.593	29.620

Tabel B1.2 Bedrijven met vollegrondsgroenten naar grootte 1999

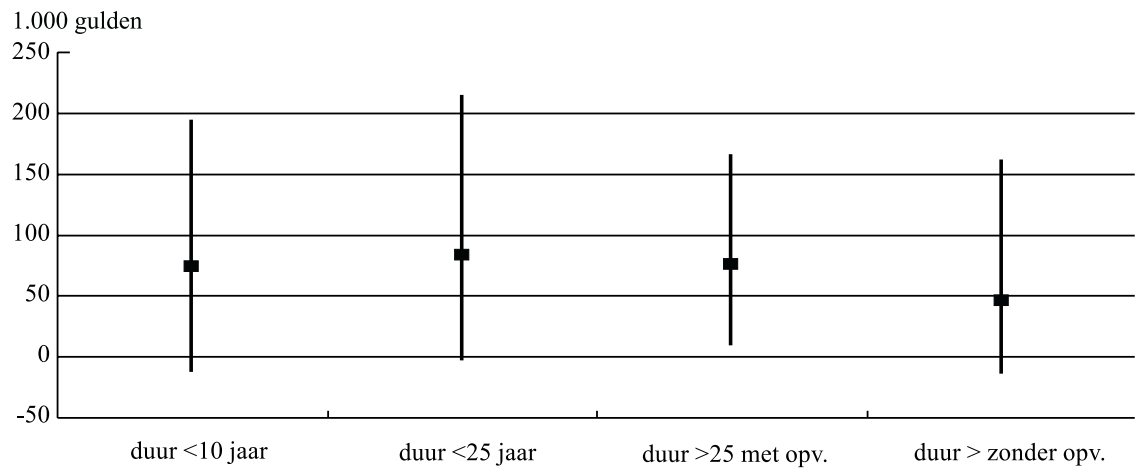
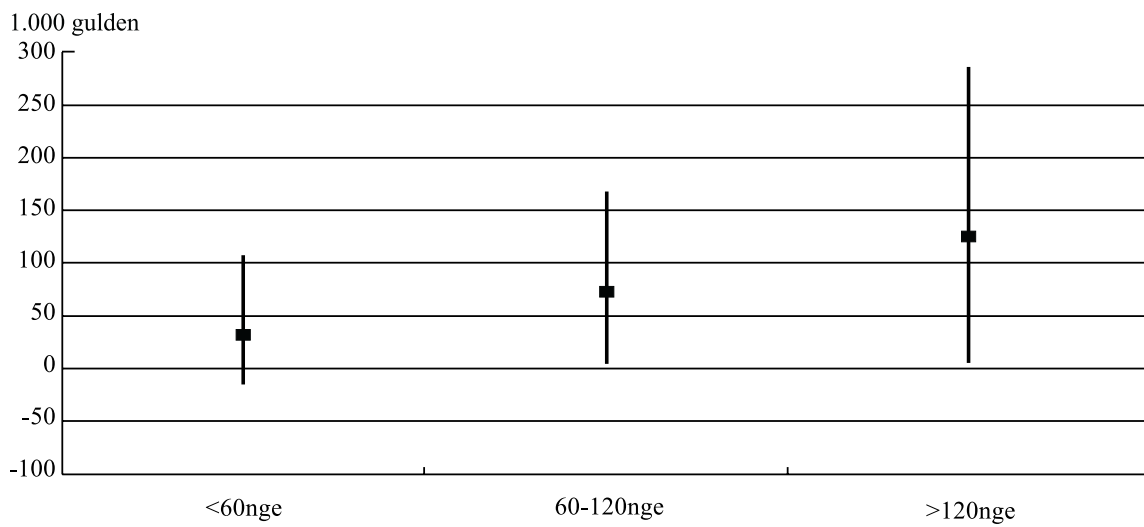
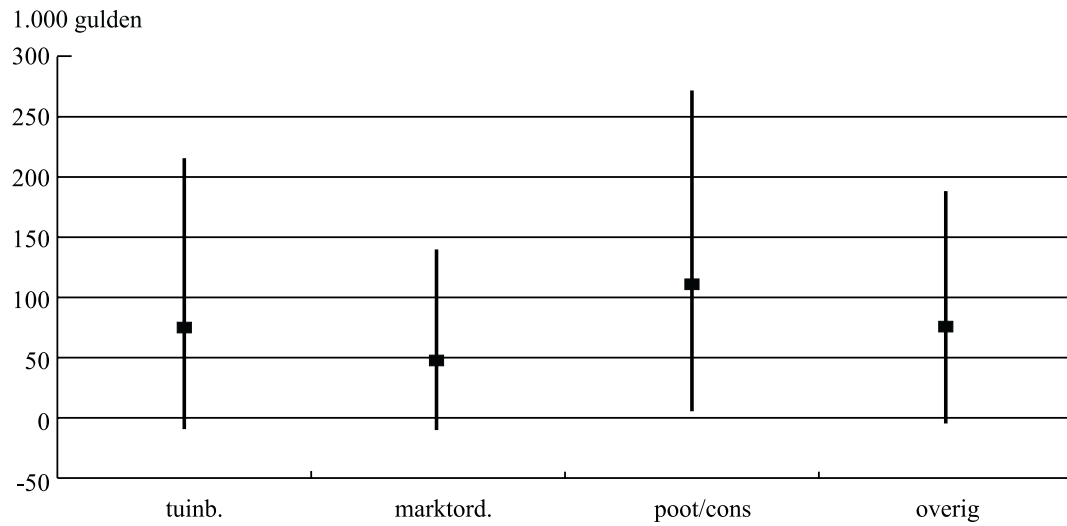
	<60 nge	60-120 nge	>120 nge	Totaal
Algemeen				
Aantal populatie	637	1.042	625	2.304
Hectare	12	11	49	22
Aantal ondernemers	1,0	1,7	1,6	1,5
Aantal sbe	111	320	735	375
Opbrengsten				
Opbrengsten	142.413	332.510	857.824	422.421
W.v.: akkerbouw	47.106	68.928	294.412	124.039
vollegrondsgroenten	57.723	260.098	483.113	264.638
overig	37.584	3.485	80.298	33.744
Kosten	229.982	451.091	916.409	516.157
Kosten (ex arbeid en rente)	134.293	243.750	701.515	337.636
Rentabiliteit				
Rentabiliteit	62	74	94	82
Rentabiliteit (ex arbeid en rente)	106	136	122	125
Gezinsinkomen ub/ondern				
Gezinsinkomen ub/ondern	9.853	46.569	83.082	50.579
Inkomsten buiten bedrijf	34.808	26.748	26.840	29.001
Totaal gezinsinkomen	44.662	106.824	162.356	104.699
Besteedbaar inkomen	39.884	84.933	142.220	88.015
Besparingen	-16.575	-2.433	26.526	1.511
Aflossing	100.334	12.135	62.815	50.264
Bruto-investering	21.013	37.855	484.792	154.409
Betaalde rente	9.773	9.640	45.690	19.454
Belastingen	4.778	21.891	20.136	16.684
Gezinsbestedingen	56.459	87.366	115.695	86.504
Nettokasstroom	-91.119	38.986	58.703	8.364

Tabel B1.3 Bedrijfsresultaten (pb) en inkomen op akkerbouwbedrijven per ondernemer (x f 1.000,-)

Boekjaar	Nederland	Grotere bedrijven					Kleinere bedrijven
		totaal	Noord. Klei- gebied	Centr. Klei- gebied	Zuidwest.- Kleigebied	Veen- koloniën	
<i>Boekjaar 1999/00</i>							
Aantal bedrijven	10.280	7.860	940	2.230	2.150	1.710	2.430
Hectare	51,4	60,9	77,7	45,7	57,5	74,1	20,0
Nge	91	111	145	103	99	120	25
Ondernemers/bedrijf	1,23	1,29	1,38	1,27	1,22	1,24	1,00
<i>Opbrengst per 100 gulden kosten</i>							
1981/82-1985/86	99	101	95	107	105	93	79
1986/87-1990/91	91	92	89	99	91	89	74
1991/92-1995/96	89	90	93	95	90	87	68
1996/97-2000/01	86	88	89	88	86	92	68
1996/97	83	85	84	83	83	92	70
1997/98	95	97	95	101	99	92	73
1998/99	99	101	104	107	100	94	73
1999/2000 (v)	79	81	85	75	72	92	63
2000/01 (p)	76	77	77	73	74	87	62
<i>Arbeidsopbrengst</i>							
1981/82-1985/86	45,4	53,7	35,1	70,8	64,9	33,1	12,3
1986/87-1990/91	30,7	35,3	24,8	51,8	33,6	25,7	2,6
1991/92-1995/96	29,6	36,2	46,2	51,3	36,2	18,9	-3,8
1996/97-2000/01	20,7	26,5	31,1	24,8	21,6	38,5	-2,6
1996/97	12,0	16,0	8,0	10,0	13,0	38,0	-1,0
1997/98	47,6	59,1	59,9	77,3	65,9	36,3	5,4
1998/99	63,8	77,4	102,2	99,0	74,4	45,3	5,8
1999/2000 (v)	-4,0	-3,0	11,0	-27,0	-24,0	44,0	-10,0
2000/01 (p)	-16,0	-17,0	-25,0	-35,0	-21,0	28,0	-13,0
<i>Ondernemersinkomen</i>							
1981/82-1985/86	59,7	69,3	58,4	87,6	78,4	45,8	21,4
1986/87-1990/91	47,0	52,3	50,4	68,0	48,6	43,9	12,9
1991/92-1995/96	48,6	57,0	69,5	73,9	58,7	36,4	5,8
1996/97-2000/01	39,7	47,5	52,9	44,7	47,0	54,3	8,5
1996/97	32,3	36,8	30,4	30,8	39,0	55,0	15,2
1997/98	64,9	78,7	79,0	98,5	90,0	49,7	13,8
1998/99	81,2	97,1	115,6	115,5	95,7	57,3	12,9
1999/2000 (v)	15,0	19,0	38,0	-8,0	2,0	61,0	1,0
2000/01 (p)	5,0	7,0	1,0	-13,0	8,0	48,0	0,0
<i>Gezinsinkomen uit het bedrijf</i>							
1981/82-1985/86	70,1	80,8	69,8	102,8	87,4	56,8	27,2
1986/87-1990/91	55,9	61,2	59,9	78,4	54,0	54,5	22,6
1991/92-1995/96	57,0	65,8	82,5	82,3	66,3	46,0	12,0
1996/97-2000/01	48,0	56,9	67,5	53,6	55,4	62,2	12,4
1996/97	40,1	45,6	42,2	37,4	50,1	63,0	19,5
1997/98	72,8	87,3	92,8	110,7	97,9	57,1	19,1
1998/99	89,4	106,5	131,4	124,5	103,6	66,3	15,7
1999/2000 (v)	24,0	29,0	53,0	0,0	10,0	69,0	3,0
2000/01 (p)	14,0	16,0	18,0	-4,0	16,0	56,0	4,0

Tabel B1.4 *Inkomen en inkomensbesteding op akkerbouwbedrijven, per bedrijf (x f 1.000,-)*

Boekjaar	Nederland	Grotere bedrijven					Kleinere bedrijven
		totaal	Noord. Kleigeb.	Centr. Kleigeb.	Zuidwest.- Kleigebied	Veen- koloniën	
<i>Gezinsinkomen uit het bedrijf</i>							
1996/97	46,3	57,0	63,3	42,6	62,8	58,1	15,8
1997/98	76,4	97,4	125,6	114,6	109,8	53,0	16,1
1998/99	106,0	136,3	188,8	153,6	127,8	72,8	15,3
1999/2000 (v)	32,0	43,0	91,0	-5,0	18,0	83,0	0,0
2000/01 (p)	22,0	28,0	36,0	-8,0	25,0	61,0	1,0
<i>Inkomsten van buiten bedrijf</i>							
1996/97	30,8	27,9	25,1	27,8	25,8	37,9	39,0
1997/98	29,1	27,0	23,7	28,2	26,0	32,2	35,1
1998/99	30,7	27,0	26,4	34,3	20,4	31,7	41,6
1999/2000 (v)	32,0	26,0	25,0	31,0	24,0	27,0	46,0
2000/01 (p)	31,0	26,0	25,0	31,0	24,0	27,0	46,0
<i>Totaal gezinsinkomen</i>							
1996/97	77,0	84,9	88,4	70,4	88,7	95,9	54,8
1997/98	105,5	124,4	149,3	142,8	135,8	85,2	51,2
1998/99	136,6	163,3	215,2	187,9	148,1	104,6	56,9
1999/2000 (v)	64,0	69,0	116,0	26,0	41,0	110,0	46,0
2000/01 (p)	52,0	54,0	61,0	23,0	49,0	88,0	47,0
<i>Belastingen</i>							
1996/97	27,0	33,5	41,1	40,4	39,0	13,5	8,5
1997/98	19,2	23,5	47,0	21,6	27,2	16,6	7,1
1998/99	11,8	13,0	20,8	12,7	13,0	16,1	8,4
1999/2000 (v)	19,0	22,0	28,0	15,0	27,0	20,0	12,0
2000/01 (p)	22,0	26,0	37,0	20,0	30,0	20,0	8,0
<i>Besteedbaar inkomen</i>							
1996/97	50,1	51,4	47,3	30,0	49,7	82,4	46,3
1997/98	86,3	101,0	102,3	121,2	108,6	68,6	44,1
1998/99	124,8	150,3	194,4	175,2	135,1	88,4	48,5
1999/2000 (v)	45,0	48,0	88,0	11,0	14,0	90,0	34,0
2000/01 (p)	31,0	24,0	24,0	3,0	19,0	68,0	39,0
<i>Gezinsbestedingen</i>							
1996/97	63,7	70,8	71,3	74,7	62,1	65,8	43,4
1997/98	65,9	73,2	77,9	77,2	66,0	66,4	45,0
1998/99	71,7	80,0	83,2	84,0	71,2	71,9	47,0
1999/2000 (v)	75,0	84,0	81,0	89,0	73,0	90,0	50,0
2000/01 (p)	75,0	83,0	82,0	88,0	72,0	72,0	48,0
<i>Besparingen</i>							
1981/82-1985/86	16,3	21,3	11,1	33,6	22,2	14,4	-1,5
1986/87-1990/91	13,8	16,9	6,3	30,5	16,7	13,6	-1,2
1991/92-1995/96	12,7	17,7	31,6	25,1	23,2	1,0	-4,1
1996/97-2000/01	-2,8	-2,7	12,3	-14,5	-3,6	6,2	-4,3
1996/97	-13,6	-19,4	-24,0	-44,7	-12,5	16,6	2,9
1997/98	20,4	27,8	24,4	44,0	42,6	2,2	-1,0
1998/99	53,1	70,4	111,2	91,2	63,9	16,5	1,5
1999/2000 (v)	-30,0	-37,0	8,0	-78,0	-59,0	0,0	-16,0
2000/01 (p)	-44,0	-55,0	-58,0	-85,0	-53,0	-4,0	-9,0

Figuren B1.1, B1.2 en B1.3 Inkomensspreiding in akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt